

G M I N N Y P R O G R A M O P I E K I
N A D Z A B Y T K A M I D L A G M I N Y
N O W O G R Ó D E K P O M O R S K I
N A L A T A 2 0 0 9 - 2 0 1 3

opracowała:
mgr Agnieszka Dębska

2 0 0 9

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	17
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	24
5.2.2. Krajobraz kulturowy	26
5.2.3. Zabytki nieruchome	29
5.2.4. Zabytki ruchome	29
5.2.5. Zabytki archeologiczne	30
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	30
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	31
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	35
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	36
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	38
7. Założenia programowe	40
7.1. Cele i priorytety programu opieki nad zabytkami, ich kierunki działań i omówienie zadań	41
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	45
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	46
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	47
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	49
12. Część graficzna gminnego programu opieki nad zabytkami	51

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOGRÓDEK POMORSKI
NA LATA 2009-2013

13. Załączniki

Załącznik nr 1 Rejestr zabytków nieruchomości – wykaz	56
Załącznik nr 2 Gminna ewidencja zabytków – wykaz	57
Załącznik nr 3 Wniosek do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o udzielenie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, zwane dalej „pracami” przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym w województwie zachodniopomorskim	67
Załącznik nr 4 Uchwała Nr XV/144/07 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia: 18 grudnia 2007 r. w sprawie: określenia trybu i zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków kultury położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego	72
Załącznik nr 5 Wniosek do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego o udzielenie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków	75
Załącznik nr 7 Wzór Uchwały Rady Gminy w sprawie zasad i trybu postępowania o udzielenie, rozliczenie i kontrolę wykorzystania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowiących własności gminy	81

1. W S T Ę P

Rolniczo-turystyczna gmina Nowogródek Pomorski zlokalizowana jest na południowym krańcu województwa zachodniopomorskiego i w południowo-wschodniej części powiatu myśliborskiego. Pod względem turystycznym jest to niezwykle ciekawy obszar, który urozmaicają doliny rzek, malownicze jeziora oraz lasy Puszczy Barlineckiej. Na terenie gminy znajduje się dwanaście jezior, z których największym i najcenniejszym przyrodniczo jest jezioro Karskie Wielkie.

Cechą charakterystyczną gminy Nowogródek Pomorski jest bogactwo krajobrazów: przyrodniczego i kulturowego. Według definicji krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, która zawiera wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Środowisko kulturowe to ważny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Z uwagi na fakt, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, jego przejawy kulturowe są równie istotne jak aspekty ekonomiczne. Z tego względu podstawową zasadą działania samorządu gminnego powinno być dążenie do wzajemnego uzupełniania się ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju. Trudno byłoby mówić o rozwoju gminy bez opierania się na jej zasobach i walorach krajobrazu kulturowego, dlatego ich wykorzystanie powinno stanowić jeden z priorytetów polityki gminnej. Umożliwienie dalszego istnienia oraz wzbogacenie materialnego dziedzictwa kulturowego jest jednym z istotnych procesów rozwojowych gminy.

Zasób wartości kulturowych, znajdujących się na terenie gminy, powinien być przedmiotem szczególnej troski zarówno mieszkańców, jak i władz samorządowych, jako ważny cel publiczny. Biorąc pod uwagę dotychczasowe dokonania, należy kontynuować działania dążące do ich ochrony w formie biernej – w prawie miejscowym i czynnej, np. poprzez finansowanie prac konserwatorskich na obiektach pozostających we władaniu samorządu i udzielaniu dotacji dla pozostałych właścicieli obiektów zabytkowych.

Zasadniczym kontekstem opracowania „**Gminnego programu opieki nad zabytkami**” jest uznanie zasobów dziedzictwa kulturowego za główny czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości lokalnej. Zasoby te określają i wyznaczają wieloaspektowe uwarunkowania rozwoju gminy, upowszechniania kultury oraz atrakcyjności turystycznej. Fakt przynależności zabytków do szerszej kategorii dziedzictwa kulturowego powoduje, że podlegają one dynamicznym przemianom, jakim podlega sama kultura. Nie da się zahamować tych procesów, warto jednak zidentyfikować i objąć szczególnym reżimem ochrony najcenniejsze obiekty, tak aby właściwie pielęgnować tożsamość lokalną. W działaniach samorządu gminnego, podobnie jak w polityce państwa, istotne jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju i ładu przestrzennego oraz powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska przyrodniczego. Sprawny i skuteczny system ochrony i opieki nad zabytkami powinien odbywać się przy udziale samorządu, właścicieli i użytkowników

zabytków oraz mieszkańców i wspólnot lokalnych. Uwzględnienie problematyki dziedzictwa kulturowego w szeroko rozumianej strategii rozwoju gminy powinno przybrać formę gminnego programu opieki nad zabytkami.

Głównym celem sformułowania dokumentu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego gminy Nowogródek Pomorski poprzez określenie podstawowych warunków i czynników organizacyjnych, finansowych oraz edukacyjnych, które temu służą.

Ilekcroć w tekście pojawi się określenie „**Gminny Program**” oznacza to „**Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Nowogródek Pomorski na lata 2009-2013**”.

Zabytki zlokalizowane na terenie gminy Nowogródek Pomorski zostały kilkakrotnie omówione i scharakteryzowane w różnego typu opracowaniach. Są to przede wszystkim dokumentacje historyczno-konserwatorskie i opracowania o charakterze studialnym, natomiast brakuje wydawnictw popularno-naukowych.

Podczas opracowywania gminnej ewidencji zabytków i „**Gminnego Programu**” jednym z podstawowych źródeł było „Studium krajobrazu kulturowego gminy Nowogródek Pomorski”, które zostało wykonane przez Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie w 2001 roku na zlecenie Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Korzystano także z dokumentacji historyczno-konserwatorskiej (m. in. karty ewidencyjne zabytków), która znajduje się w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.

Ocena zachowanej historycznej substancji zabytkowej z terenu gminy dokonana została także po przeanalizowaniu historycznego materiału kartograficznego, m. in. niemieckich map topograficznych (Meßtischblatt) z lat 1892-1893, uaktualnionych w latach trzydziestych XX wieku.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2003, Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) sporządzenie programu opieki nad zabytkami – istotnego instrumentu ochrony zabytków – należy do ustawowych obowiązków samorządu gminnego. Zasadnicze cele programu opieki nad zabytkami, które określa w/w ustawa to:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, w planach rozwoju regionalnego i lokalnego;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

„Gminny Program” – po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w Nowogrodku Pomorskim, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Z realizacji zadań **„Gminnego Programu”** co dwa lata Wójt Gminy zobowiązany jest do sporządzenia sprawozdań i przedstawienia ich Radzie Gminy oraz przekazywania ich do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Według art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej obowiązkiem konstytucyjnym Państwa i każdego obywatela jest ochrona zabytków, czyli materialnych i niematerialnych dóbr kultury, będących elementami składowymi dziedzictwa kulturowego.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001, Nr 142, poz. 1591 z późniejszymi zmianami) do zadań własnych gminy należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w szczególności dotyczących sfery kultury, w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W tym przypadku dla gminy instrumentami realizacji interesu publicznego są m. in. uchwalanie dokumentów strategicznych i programowych, w tym sporządzanie i uchwalanie planów zagospodarowania przestrzennego. Ponadto utrzymywanie jednostek specjalistycznych w zakresie muzealnictwa oraz działania właścicielskie wobec zabytków stanowiących własność gminy i jej jednostek.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003, Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) nakłada m. in. na organy samorządowe obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury. Art. 4 tejże ustawy stwierdza, że: „Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.”

Art. 5 określa w sposób otwarty kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.”

Ochrona zabytków, w przeciwieństwie do opieki nad zabytkami, realizowana jest przez organy administracji publicznej, czyli administracji rządowej i samorządowej, działające w publicznym interesie, zgodnie z przypisanymi im ustawowo kompetencjami.

Art. 6 ust. 1 i 2 klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku: „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobowości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (Dz. U. z 1997, Nr 85, poz. 539; z 1998, Nr 106, poz. 668; z 2001, Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002, Nr 113, poz. 984),
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
  - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.”

Ponadto kwestie ochrony zabytków regulują następujące akty prawne:

Ustawy m. in.:

- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2000, Nr 46, poz. 543 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane (Dz. U. z 2003, Nr 207, poz. 2016 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003, Nr 80, poz. 717 z późniejszymi zmianami);

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz. U. z 2004, Nr 92, poz. 880 z późniejszymi zmianami).

Rozporządzenia m. in.:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 roku w sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005, Nr 112, poz. 940);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 28 stycznia 2005 roku w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. z 2005, Nr 24, poz. 200);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 roku w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004, Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. z 2004, Nr 150, poz. 1579);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2004, Nr 124, poz. 1305);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 roku w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004, Nr 124, poz. 1302);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 19 kwietnia 2004 roku w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz. U. z 2004, Nr 84, poz. 798);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 roku w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004, Nr 75, poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 roku w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004, Nr 71, poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004, Nr 30, poz. 259).

Inne m. in.:

- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku (Dz. U. z 1996, Nr 120, poz. 564).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Wzmiankowana ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zobowiązuje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego do opracowania, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, „**Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**”. W chwili obecnej trwają prace nad jego sformułowaniem.

Natomiast „**Gminny Program**” opiera się na opracowanych i zatwierdzonych w dniu 10 maja 2004 roku przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „**Tezach do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**”, według których wzmiankowany krajowy program powinien zawierać:

- uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami: stan zabytków nieruchomych, stan zabytków ruchomych, stan zabytków archeologicznych, stan zabytków techniki, pomniki historii i obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO, stan służb konserwatorskich, stan opieki nad zabytkami, stan uregulowań prawnych;
- działania o charakterze systemowym:
  - powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa,
  - wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzenie jej do polityk sektorowych;
- system finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej;
- dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania – ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych;
- kształcenie i edukacja: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników;
- współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

Rada Ministrów w dniu 21 września 2004 roku przyjęła „**Narodową strategię rozwoju kultury na lata 2004-2013**” oraz „**Uzupełnienia narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004-2020**”. Oba dokumenty zawierają strategiczne cele polityki państwa i uwarunkowania formalno-prawne w sferze ochrony zabytków.

Jednym z czołowych założeń jest ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym, a jednym z celów strategicznych jest ochrona i rewaloryzacja zabytków. Cel ten stał się jednym z priorytetów Narodowego Programu Kultury – Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego. Celem strategicznym w/w Programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa

kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Celami częściowymi tego Programu są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków;
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informatycznego;
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej;
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granice Polski.

W „**Uzupełnienia narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004-2020**” – poza przesunięciem daty kierunkowej – wprowadzono programy operacyjne jako system realizacyjny Narodowej Strategii Rozwoju Kultury, powiązane z finansowaniem działalności kulturalnej ze środkami znajdującymi się w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dla działań związanych z opieką nad zabytkami powołano Program Operacyjny „**DZIEDZICTWO KULTUROWE**” z priorytetami:

1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych.
2. Rozwój instytucji muzealnych.
3. Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju.
4. Ochrona zabytków archeologicznych.
5. Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego.
6. Ochrona zabytkowych cmentarzy.

Celem w/w Programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych, gdzie celami częściowymi są:

- poprawa stanu zachowania zabytków;
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego);
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granice oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

„Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2012 dla Województwa Zachodniopomorskiego”

„**Gminny Program**” zgodny jest w swych założeniach z „Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami” (Uchwała Nr XX/197/08 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 17.06.2008 roku), w którym zawarto m. in. wytyczne i zalecenia do powiatowych oraz gminnych programów opieki nad zabytkami.

Wymieniono następujące cele ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego na terenie gminy:

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego, utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego, w tym:
  - układu i reliktywów osadnictwa prehistorycznego i średniowiecznego (stanowisk archeologicznych);
  - średniowiecznej i nowożytniej struktury osadniczej;
  - historycznych nawarstwień i przekształceń cywilizacyjno-kulturowych;
  - niematerialnych wartości historycznych i społecznych.
2. Zachowanie i kształtowanie wartościowego środowiska antropogenicznego i zapewnienie jego trwałego użytkowania poprzez:
  - ochronę prawno-konserwatorską zabytków archeologicznych;
  - ochronę prawno-konserwatorską osadniczych układów przestrzennych;
  - ochronę prawno-konserwatorską zabytków budownictwa, techniki i zieleni zabytkowej;
  - ochronę prawno-administracyjną lokalnych form zagospodarowania terenu;
  - prawne kształtowanie współczesnych form zabudowy i zagospodarowania terenu z poszanowaniem tradycji i wykorzystaniem wzorców regionalnych;
  - utrzymanie podstawowej funkcji terenu, determinujących fizjonomię krajobrazu poszczególnych miejscowości;
  - zachowanie w formie naturalnej cieków, stawów i terenów bagiennych w granicach miejscowości;
  - zachowanie krawędzi leśnych zamykających obszary otwarte jako otoczenia miejscowości;
  - zachowanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym dominant kulturowych i krajobrazowych, utrzymanie ich roli w krajobrazie;
  - zahamowanie niekorzystnych procesów degradujących krajobraz, powstałych poprzez ugorowanie terenów rolnych, wycinanie zadrzewień przydrożnych i śródpolnych, intensywne pozyskiwanie kruszyw, obudowy brzegów jezior obiektami turystycznymi, prowadzenie zrębów zupełnych w dolinach rzecznych, na zboczach dolin, zboczach mis jeziornych, atrakcyjnych przyrodniczo ścian lasów i w innych istotnych form fizjonomii krajobrazu;

- likwidowanie skutków oddziaływania (rekultywacja) obiektów wymagających makroniwelacji i znacznych przekształceń topografii (wyrębiska kruszyw, farmy hodowlane, tereny stawów hodowlanych);
- utrzymanie zabudowy w granicach historycznych układów przestrzennych wsi, z kontynuacją zasad lokalizacji zabudowy i zagospodarowania terenu;
- wypełnienie ubytków tradycyjnej niwy siedliskowej;
- przeciwdziałanie chaotycznej parcelacji terenu;
- utrzymanie i nie ograniczanie ekspozycji: układów przestrzennych siedlisk, pomników i krzyży, urządzeń technicznych i komunikacyjnych;
- utrzymanie i nie ograniczanie ekspozycji układów komponowanej zieleni parków, cmentarzy i obsadzeń przydrożnych i śródpolnych;
- utrzymanie historycznie ukształtowanej sieci dróg;
- utrzymanie charakterystycznych przekrojów, nawierzchni i rodzaju obsadzeń istniejącego układu dróg;
- zapobieganie powstawaniu ubytków w zabudowie i tworzenie warunków do ich ponownej zabudowy;
- utrzymanie i eksponowanie zabudowy historycznej, jej proporcji, formy, dachów, wielkości i układu otworów, rodzaju stolarki i jej zdobnictwa, materiału budowlanego;
- kształtowanie walorów estetycznych nowej zabudowy mieszkalnej, rekreacyjno-turystycznej i produkcyjnej poprzez nawiązywanie do tradycji i wartości regionalnych, w zakresie określania formy architektonicznej i materiałów budowlanych;
- przeciwdziałanie „zaśmiecaniu” krajobrazu kulturowego nowymi lokalizacjami budowli substandardowych (tymczasowych pawilonów usługowych, baraków, budek kempingowych, agresywnych form reklamy) i rozwiązaniami technicznymi (naziemne sieci inżynieryjne, wieże anten telekomunikacyjnych);
- dopuszczanie lokalizacji farm wiatraków energetycznych jedynie na obszarach krajobrazu cywilizacyjnego (w sąsiedztwie napowietrznych sieci wysokiego napięcia oraz podobnych) z wyłączeniem terenów o walorach kulturowych i krajobrazowych określonych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego (aktualizacji);
- estetyzacja i humanizacja zabudowy i zagospodarowania terenu osiedli „PGR-owskich” i blokowych oraz współczesnej zabudowy techniczno-produkcyjnej;
- ochronę przed dewastacją zabytków archeologicznych - ustalanie ochrony w planach miejscowych;
- utrzymanie i eksponowanie grodzisk posiadających charakterystyczną formę krajobrazową;
- zachowanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym zabytków oraz innych elementów zagospodarowania i wyposażenia miejscowości;
- ochronę miejsc związanych ze sprawowaniem praktyk religijnych w miejscowościach, gdzie nie ma kościołów - krzyży i kapliczek przydrożnych, związanych między innymi z kultem maryjnym (maj, październik);
- opracowanie materiałów pomocniczych do nauczania i propagowania historii i tradycji regionu;

- umieszczenie na zabytkach znaków informacyjnych.

Ochrona wartości kulturowych powinna być realizowana poprzez:

- sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ustalających, po weryfikacji, wskazane w studium granice stref ochrony konserwatorskiej i zawierające odpowiednie ustalenia dla działań w tych strefach;
- sporządzanie programów opieki nad zabytkami;
- podejmowanie uchwał określających zobowiązania właścicieli obiektów zabytkowych do opieki nad zabytkami zgodnie z gminnym programem opieki nad zabytkami;
- współpracę ze specjalistami kształtowania krajobrazu i zabytkoznawcami przy sporządzaniu strategii i programów rozwoju gminy oraz przy realizacji polityki przestrzennej określonej w studium;
- utrzymywanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym budynków i budowli zabytkowych stanowiących własność gminy;
- utrzymywanie i uzupełnianie obsadzeń alejowych dróg publicznych;
- porządkowanie i utrzymywanie historycznych nekropolii (w tym nieczynnych);
- oznaczenie i ochronę grodzisk stanowiących zabytki archeologiczne;
- udzielanie pomocy prawnej i materialnej w utrzymaniu i remontach zabytkowych obiektów publicznych i prywatnych;
- wspieranie i dokumentowanie powstawania nowych wartości kulturowych na terenie gminy.

„Plan zagospodarowania przestrzennego
województwa zachodniopomorskiego”

Opracowany został w 2002 roku i w przypadku dziedzictwa kulturowego wskazuje obszary oraz działania, które tworzą zasady i kierunki dla programu rewaloryzacji przestrzeni historycznej w układzie lokalnym, regionalnym i krajowym.

We wzmiankowanym „Planie zagospodarowania przestrzennego” ustalono zalecenia w zakresie ochrony zabytków nie wpisanych do rejestru, ale znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, do czasu ustanowienia regulacji ustawowej:

- zabudowa historyczna powinna być utrzymana i użytkowana w dobrym stanie technicznym, w odpowiednim standardzie cywilizacyjnym bez naruszania wartości estetycznych i kulturowych;
- obiekty znajdujące się w ewidencji zabytków nie wpisanych do rejestru, sporządzanej przez zarząd gminy, winny:
  - być wykazane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego,
  - posiadać zapisane warunki i zakres ochrony gabarytu, formy, detalu, kolorystyki i bezpośredniego otoczenia,
  - posiadać dokumentację inwentaryzacyjną przechowywaną w gminie,
  - do czasu sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub jego zmiany, wprowadzającej ochronę zabytków znajdujących się w prowadzonej przez zarząd gminy ewidencji zabytków nie wpisanych do rejestru, do postępowania administracyjnego

dotyczącego tych obiektów i ich bezpośredniego otoczenia wprowadza się udział Wojewódzkiego konserwatora Zabytków w sporządzaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

- dla historycznej zabudowy i układów zaleca się, w trybie indywidualnych ocen wartości estetycznych i kulturowych, ograniczenie swobody drastycznych zmian formy i kompozycji.

Dla ochrony i rewaloryzacji przestrzeni historycznej województwa zachodniopomorskiego „Plan zagospodarowania przestrzennego” zaleca:

- ograniczyć możliwości swobody podziałów działek siedliskowych poza granicami obecnego zainwestowania, przy czym w historycznych wsiach rozproszonych nowe siedliska mogą być lokalizowane jedynie w wypadku braku siedlisk porzuconych;
- chronić układy ruralistyczne, przede wszystkim wsie o układzie zwartym z ustabilizowanymi stosunkami własnościowymi, gdzie podstawową zasadą ochrony i kształtowania fizjonomii wsi winna być racjonalna polityka wspomagania modernizacji z zachowaniem walorów estetycznych układu, z dopuszczeniem likwidacji zbędnej zabudowy gospodarczej;
- odtwarzanie zabudowy w formach tradycyjnych, na podstawie wytycznych planistycznych dotyczących form regionalnych i ograniczanie powstawania form przemysłowych, ekstrawagancko nowoczesnych, nie związanych z tradycją lokalną i dysharmonizujących z otoczeniem;
- zakazanie wycinki alejowych obsadzeń drogowych, na których ogranicza się możliwość modernizacji (poszerzenia) oraz wprowadza się obowiązek budowy równoległej do przebiegu jezdni drogi dla rowerów i ścieżki dla ruchu pieszego;
- wprowadzenie ochrony dróg z nawierzchnią brukową, z dopuszczeniem wykonywania dywaników asfaltowych, bez uszkodzania podbudowy brukowej;
- egzekwowanie ochrony stanowisk archeologicznych (reliktów osadnictwa), ustalonej w postaci stref ochrony archeologicznej w studiach uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, poprzez powołanie nadzoru archeologicznego i stwarzanie warunków wykonania ratowniczych badań archeologicznych w przypadku ustalenia zadania inwestycyjnego na terenie strefy;
- ustanowienie ochrony krajobrazu rolniczego, podtrzymywanie rolniczej działalności gospodarczej, ograniczenie terenów poddawanych ugorowaniu i samoistnemu zalesianiu, ograniczenie zarastania brzegów jezior i cieków wodnych na terenach otwartych i stosowanie zieleni parawanowej przy budowie i rozbudowie terenów zagospodarowanych turystycznie - bazy pobytowe, domki letniskowe, obozowiska i kempingi;
- wprowadzenie zakazu lokalizacji wolnostojących reklam poza obszarami zabudowanymi, a w miejscowościach na tle kompleksów zieleni i zabudowy, dominant urbanistycznych i architektonicznych oraz w ciągach ulicznych.

„Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Myśliborskiego”

Podstawą rozwoju powiatu myśliborskiego jest strategia, która określa misję, cele i kierunki działania na lata 2004-2013. Programy operacyjne mają charakter otwarty i są uszczegóławiane przez Zarząd i Radę Powiatu w zależności od corocznie uchwalanego budżetu, zawartych umów z zarządami gmin, sejmikiem wojewódzkim, wojewodą oraz od wielkości środków pomocowych. Strategia zawarła misję powiatu w haśle: **„Powiat myśliborski – konsolidująca się mała ojczyzna w Europie bez granic, współpracująca szeroko nad tworzeniem wykształconego i zdrowego społeczeństwa tak, aby było w stanie wykorzystując zasoby naturalne i walory turystyczne regionu oraz rozwijając zróżnicowaną lokalną gospodarkę podnosić poziom życia mieszkańców.”**

Cały obszar społeczno-gospodarczy podzielono na umowne pięć obszarów:

1. Gospodarkę, w której priorytetem jest stworzenie warunków dla potencjalnych inwestorów i aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich z wykorzystaniem potencjału gospodarczego i położenia.
2. Przestrzeń – położenie powiatu myśliborskiego w Euroregionie wyznacza priorytet rozwoju przestrzennego polegający na rewitalizacji układów przestrzennych polskiego pogranicza z wykorzystaniem potencjału zasobów wodnych i zachowaniem walorów przyrodniczych.
3. Społeczność, w której priorytetem jest poprawa funkcjonowania administracji samorządowej wszystkich szczebli i stworzenie warunków dla integracji społeczności lokalnej przy jednoczesnym działaniu na rzecz poprawy bezpieczeństwa mieszkańców powiatu i wzrostu wykształcenia.
4. Ekologię, dla której priorytetem jest tworzenie warunków do zachowania, poprawy i wykorzystania walorów przyrodniczych m. in. poprzez stworzenie koncepcji racjonalnego zagospodarowania odpadów na szczeblu powiatu i poprawę gospodarki wodno-ściekowej oraz realizację sieci obszarów chronionych.
5. Infrastrukturę, w której podstawowym celem jest budowa i modernizacja dróg połączona z tworzeniem i rozbudową przejść granicznych oraz poprawa sieci i jakości komunikacji publicznej.

W obszarze ekologicznym celem niezbędnym stało się stworzenie warunków do zachowania, poprawy i wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego. Kierunki działania to:

- stworzyć sieć obszarów chronionych w oparciu o aktualne waloryzacje przyrodnicze i kulturowe;
- promocja walorów przyrodniczych i kulturowych (zabytki);
- opracowanie i realizacja planów ochrony dla obszarów chronionych.

Ponadto przy tworzeniu „**Gminnego Programu**” korzystano z metody i instrukcji Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie zawartych w opracowaniu p. t. „**Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny**”.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowogródek Pomorski”

Jest dokumentem planistycznym sporządzonym dla obszaru całej gminy na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 lipca 1994 roku o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003, Nr 80, poz. 717 z późniejszymi zmianami) i jego celami są:

- wyznaczenie cennych obszarów przyrodniczych i kulturowych o różnym stopniu ochrony i ustalenie dla nich zasad użytkowania;
- sformułowanie terenów rozwojowych dla poszczególnych funkcji gospodarczych z określeniem uwarunkowań wynikających ze środowiska przyrodniczego i antropogenicznego;
- określenie zasad dotyczących systemu obsługi mieszkańców gminy i wyznaczenie rozwoju infrastruktury społecznej (w tym budownictwa mieszkaniowego);
- określenie sposobu rozwiązań zagadnień z zakresu komunikacji i inżynierii;
- określenie rodzaju i zakresu dalszych prac planistycznych i zadań ponadlokalnych.

Według Studium główne zagrożenia dla krajobrazu kulturowego na terenie gminy Nowogródek Pomorski to:

- po 1945 r. zniszczeniu uległo kilka jednodworczych wybudowań (Głownia, Trzcielina), młyn w Trzcińcu, leśniczówka Słocino;
- znaczne ubytki zabudowy w obrębie pierwotnych założeń przestrzennych (np. Nowogródek Pomorski, Kinice, Giżyn);
- dekompozycja i degradacja zespołów rezydencjonalno-parkowych;
- wyburzone dwory – Giżyn, Kinice, Trzcina;
- adaptacja rezydencji do nowych funkcji (obecnie często opuszczone i niszczące) Karsko, Sumiak, Golin;
- dekompozycja i wyburzenia w obrębie zespołów folwarcznych;
- znaczne ubytki w zabudowie gospodarczej – np. Sumiak, Kinice, Trzcina;
- zmiana funkcji niektórych obiektów folwarcznych (Golin), znaczna ich część jest nieużytkowana (np. Sumiak, Karsko);
- zróżnicowany stan zachowania koloni mieszkalnych, w większości zdewaloryzowanych licznymi przebudowaniami (np. Kinice);
- pojedyncze ubytki w obrębie zagród chłopskich;
- powstały „nowoczesne” budynki użyteczności publicznej – skrajnym negatywnym przykładem jest niestety sam Nowogródek Pomorski: do zabytkowego budynku mieszkalnego dostawiono szpecącą dobudówkę, nakryta płaskim dachem – mieści się tutaj Urząd Gminy, nowe siedziby

OSP – parterowe obiekty najczęściej w centrum wsi (np. Nowogródek Pomorski);

- tradycyjna zabudowa mieszkalna (w tym szachulcowa), która ulega naturalnej dekapitalizacji oraz jest poddawana niekontrolowanym (żywiolowym) przekształceniom elewacji (np. wymiana stolarki, nowe tynki – np. Nowogródek Pomorski, Giżyn, Karsko), wymiany pokrycia oraz rozbudowy;
- w niektórych wsiach zagrody chłopskie zostały zaadaptowane na potrzeby letniskowo-rekreacyjne, szczególnie masową skalę to zjawisko przybrało w Kinicach, Rokitnie, Karlinie;
- większość cmentarzy poewangelickich jest zaniedbanych, ze zniszczonymi lub usuniętymi nagrobkami i ubytkami w drzewostanie.

Studium w zakresie ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego prezentuje obszary chronione oraz wyznacza następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A”

Karsko

- zespół rezydencjonalno – parkowy – folwarczny z kościołem.

Strefa „B”

Giżyn

- historyczny przestrzenny układ wsi:
  - zarys pierwotnego układu owalnicowego w granicach zasięgu działek siedliskowych,
  - zespół parkowo – pofolwarczny (z kościołem)
  - trzy ulicowe kolonie chłopskie.
- zespół młyński wraz z zabytkowym ogrodzeniem i kolonią mieszkalną.

Karsko

- historyczny układ przestrzenny wsi – pierwotne założenia owalnicowe (ul. Mieszka I) oraz historycznie wykształcona wschodnia kompozycja przestrzenna (ul. Ogrodowa), z zespołem d. nadleśnictwa, nasadzeniami śródwiejskimi.

Nowogródek Pomorski

- historyczny układ przestrzenny wsi:
  - pierwotny układ miejskiej sieci drożnej,
  - kościół z terenem działki przykościelnej,
  - park z dworem.

Świątki

- zespół stacji kolejowej.

Trzcinna

- ulicowy układ przestrzenny wsi.

Strefa „K”

Giżyn

- cmentarz poewangelicki i katolicki wraz z kaplicą cmentarną, szpalerem kasztanowców po zachodniej stronie drogi do cmentarza.
- aleja klonowo – jesionowa wzdłuż drogi dojazdowej od pñ. zachodu.
- grupa trzech pomnikowych lip we wschodniej części miejscowości

- szpaler lipowy w centrum wsi po północnej stronie drogi.
- okazałe kasztanowce na północ od zagrody nr 29.

Golin

- założenia parkowe wraz z dworem.
- cmentarz jeńców wojennych.
- aleja klonowa.

Karlin

- cmentarz poewangelicki.

Karsko

- cmentarz poewangelicki i katolicki

Kinice

- dworskie założenia parkowe.
- cmentarz poewangelicki
- aleje - szpaler i aleja robiniowa.

Nowogródek Pomorski

- cmentarz poewangelicki, obecnie katolicki wraz z kaplicą cmentarną, szpalerem lip, ogrodzeniem kamiennie – murowanym
- aleja lipowa wzdłuż dojazdowej do folwarku od południa (Sumiaka).
- pomnikowy dąb w zachodniej części pl. Św. Floriana przed biblioteką, „zielone bramy” z dwóch kasztanowców przed wejściami do domów.

Parzeńsko

- cmentarz poewangelicki

Rokitno

- cmentarz poewangelicki

Sołacz

- pomnikowe dęby (5 szt.)

Świątki

- dworskie założenia parkowe we wschodniej części dawnego zespołu folwarcznego.
- aleje:
  - lipowa,
  - ębowa.

Trzcinna

- cmentarz poewangelicki i katolicki wraz z kaplicą grobową
- park podworski.
- aleja klonowa wzdłuż drogi do Karska.

Strefa „E”

Obejmuje:

- obszar otwartego krajobrazu pomiędzy planowaną trasą S3 na odcinku od MOP do skrzyżowania S3 z drogą do Trzciny a zabudową Nowogródka Pomorskiego.
- obszar otwartego krajobrazu pomiędzy planowaną trasą S3 na odcinku od skrzyżowania z drogą Trzcina – Nowogródek Pomorski do skrzyżowania z drogą Trzcina – Rataje a zabudową wsi Trzcina.

„Strategia Rozwoju Gminy Nowogródek Pomorski na lata 2005-2015”

Jest to dokument planowania długookresowego. Dokument ten jest opracowaniem ogólnym wymagającym ciągłego udoskonalania. Zawiera plan zamierzeń, które pokazują kierunki rozwoju Gminy. Jej misją jest:

**„GMINA NOWOGRÓDEK POMORSKI –
MIEJSCE DLA CZŁOWIEKA”**

Strategia przedstawia Gminę jako: miejsce trwałego i zrównoważonego rozwoju, rosnącego poziomu życia mieszkańców, przyjaznego inicjowania i rozwijania przedsiębiorczości; ośrodek turystyczny i kulturalny o zasięgu ponadregionalnym; miejsce rozwijające współpracę regionalną.

Trwały i zrównoważony rozwój to przede wszystkim pełniejsze zaspokojenie potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń oraz rozważne wykorzystywanie i umacnianie własnych zasobów środowiska społecznego, przyrodniczego, kulturowego i ekonomicznego

W Strategii zostały przyjęte cztery równorzędne priorytety:

Priorytet A Zapewnienie wysokiego poziomu życia mieszkańców.

I. Modernizacja i rozwój komunikacji.

1. Przebudowa i poprawa stanu technicznego dróg gminnych i powiatowych.
2. Budowa i modernizacja chodników, placów oświetlenia ulicznego i parkingów.
3. Budowa ścieżek rowerowych.
4. Udzielenie poparcia i pomoc władzom samorządowym i rządowym w realizacji korzystnych dla gminy inwestycji komunikacyjnych .

II. Budowa i modernizacja infrastruktury wodno kanalizacyjnej i systemu unieszkodliwiania odpadów stałych.

1. Poprawa jakości wody w Nowogrodku Pomorskim.
2. Budowa sieci wodociągowej dla miejscowości Sumiak i Karlin.
3. Budowa kanalizacji sanitarnej zgodnie z ustaleniami koncepcji programowej.
4. Współpraca z gminą Myślibórz w procesie budowy i eksploatacji systemu kanalizacji.
5. Rozbudowa systemu selekcji odpadów.
6. Likwidacja i rekultywacja wysypiska.

III. Rozwój i poprawa funkcjonowania usług społecznych.

1. Budowa Gimnazjum w Karsku.
2. Adaptacja, remont, modernizacja świetlic wiejskich oraz innych obiektów pełniących funkcje kulturalne i społeczne.
3. Wspomaganie usług medycznych w Gminie.
4. Budowa ogólnodostępnych obiektów sportowo rekreacyjnych.
5. Wsparcie grup społecznych zagrożonych marginalizacją.
6. Powołanie straży gminnej.
7. Rozwój społeczeństwa informacyjnego.

IV. Przygotowanie terenów pod rozwój mieszkalnictwa.

1. Realizacja polityki przestrzennej gminy.
2. Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów wyznaczonych w studium pod rozwój mieszkalnictwa.

V. Wzmocnienie integracji społeczności lokalnej i jej identyfikacji z gminą.

1. Współpraca i wspieranie rozwoju i działalności pozarządowych organizacji lokalnych.
2. Wspieranie cyklicznych imprez kulturalnych.

3. Kontynuowanie corocznych obchodów święta plonów.
4. Rozwój gminnych zawodów sportowych.
5. Rozwój gminnych zawodów jednostek OSP.
6. Współpraca z partnerami z Polski i Unii Europejskiej.

Priorytet B Zachowanie i poprawa stanu środowiska naturalnego.

I. Infrastruktura ochrony środowiska

1. Budowa i modernizacja infrastruktury wodno kanalizacyjnej i systemu unieszkodliwiania odpadów stałych. Poddziałania 3, 4, 5, 6, jak w Priorytecie A II

2. Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii.

II. Podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców.

1. Współdziałanie w edukacji dzieci i młodzieży.
2. Kształtowanie proekologicznych postaw dorosłych mieszkańców gminy.
3. Konsolidacja społeczności lokalnej wokół problemu ochrony środowiska.

Priorytet C Tworzenie warunków do rozwoju działalności gospodarczej w dostosowaniu do warunków lokalnych.

I. Modernizacja i rozwój komunikacji. Poddziałania 1, 2, 4, jak w Priorytecie A I.

II. Budowa i modernizacja infrastruktury wodno kanalizacyjnej i systemu unieszkodliwiania odpadów stałych. Poddziałanie 1-4 w Priorytecie A II.

III. Przygotowywanie i udostępnianie nieruchomości pod rozwój pożądanых w gminie rodzajów działalności gospodarczej.

1. Przygotowanie terenów przeznaczonych pod działalność inwestycyjną.
2. Promocja zasobów nieruchomości przeznaczonych pod rozwój działalności gospodarczej.

IV. Wsparcie przedsiębiorców i sektora rolno-spożywczego .

1. Promocja gminy i przedsiębiorczości.
2. Zachęty podatkowe dla nowych przedsiębiorców.
3. Wspieranie przekształceń w sektorze rolnym i rozwoju przemysłu przetwórstwa żywności.

Priorytet D Turystyka.

I . Infrastruktura turystyczna.

1. Budowa, przebudowa, adaptacja, modernizacja infrastruktury turystycznej.
2. Stworzenie sieci ścieżek turystycznych (w tym rowerowych A.I.3).
3. Wspieranie rozwoju agroturystyki.
4. Przygotowanie terenów pod inwestycje związane z turystyką.

II. Promocja.

1. Stworzenie wizerunku gminy przyjaznej, atrakcyjnej dla turystów.
2. Stworzenie lokalnego produktu.
3. Druk folderów ulotek.
4. Opracowanie koncepcji cyklicznej imprezy promującej gminę .

„Plan Rozwoju lokalnego Gminy Nowogródek Pomorski na lata 2004-2013”

Konieczność jego opracowania jest efektem Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (Podstawy Wsparcia Wspólnoty Lata 2004-2006), który określa drogi finansowania z funduszy Unii Europejskiej rozwoju regionalnego w Polsce. Ubieganie się o pozyskanie środków w ramach

działania 3.1 „Obszary wiejskie” i 3.2 „Obszary podlegające restrukturyzacji” jest możliwe tylko w przypadku, gdy gminne inwestycje wcześniej zostały uchwalone w „Planie Rozwoju Lokalnego”.

Wśród celów, które mają poprawić sytuację na obszarze gminy Nowogródek Pomorski zapisano lakonicznie: **„Poprawa stanu środowiska kulturowego – przestrzeganie zasad ochrony konserwatorskiej”**. Natomiast nie ujęto zadań i projektów, które dotyczyłyby ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Na chwilę obecną dla Gminy priorytetowe są inwestycje polegające na modernizacji dróg, sieci wodociągowej, oczyszczalni ścieków w Karsku czy budowie sali gimnastycznej w Nowogrodku Pomorskim.

„Plan Rozwoju Lokalnego” zawiera krótki opis stanu obiektów dziedzictwa kulturowego:

„(...) Na terenie gminy Nowogródek występuje kilka większych wsi, których średniowieczna metryka ma odbicie w częściowo zachowanych pierwotnych układach przestrzennych.

wielodrożnice – z częściowo zachowanym układem przestrzennym ulicowe (Trzcinna)

wielodrożnice z przysiółkami np. Giżyn.

Zabudowa chłopska w obrębie wsi o średniowiecznej metryce, zagrody średniorolne, pełno rolne o układach w podkowę lub zamkniętych. Domy mieszkalne głównie murowane, parterowe z prostymi detalami architektonicznymi z 4 ćwierci XIX w. i 1 ćwierci XX w. (jak w Karsku). Występują także budynki łączące profil mieszkalno – gospodarczy murowane z pierwszej połowy XIX w. (Giżyn, Trzcina). Relikty tradycyjnego budownictwa ryglowego występują w Rokitnie, Karsku, Kinicach, Nowogrodku, są to budynki inwentarskie, wielofunkcyjne, murowane, w tym ceglano kamienne wznoszone od lat 60 XIX w do lat 30 XX w. Najcenniejsze przykłady domów mieszkalnych zostały wytypowane jako obiekty chronione.

Architektura sakralna to najcenniejszy element historycznej zabudowy na terenie gminy. Najstarsze kościoły mają XIII wieczną metrykę (Nowogródek, Karsko). XIX wieczną metrykę mają kościoły o cechach neogotyckich w Giżynie i Trzcinniej. Pochodzenie kaplic w Sumiaku i Kinicach datuje się na XIX w, zaś kościół murowany o cechach modernistycznych w Giżynie na wiek XIX.

Po II wojnie światowej swe funkcje sakralne utraciły: XIX wieczny kościół w Giżynie (który był magazynem PGR) i kaplica w Sumiaku – obecnie zdewastowana. Pozostałe kościoły są w przynajmniej dobrym stanie.

Najcenniejszym zespołem folwarcznym jest majątek w Karsku. Najlepiej zachowane skromne zespoły folwarczne są w Golinie, Nowogrodku. Niestety większość dawnych folwarków uległa dewaloryzacji lub unicestwieniu. Pozostałe są w złym stanie.

Architekturę przemysłową reprezentują: zespół młyński wraz z kolonią mieszkalną w Giżynie, zespół budynków kolejowych w Świątkach, gorzelnia w Karsku, zespół mleczarni w Karsku, wiatrak w Nowogrodku, kuźnie w Nowogrodku, Trzcinniej i Karsku, oraz w Giżynie.

Zabudowa o charakterze komunalnym to szkoły o formach neogotyckich w Kinicach i Trzcinniej, gospody i remizy strażackie. Na terenie gminy Nowogródek zachowało się wiele obiektów związanych z gospodarką leśną, leśniczówek, wartowni leśnych, wpływających pozytywnie na krajobraz kulturowy. Cennym elementem krajobrazu kulturowego są zachowane parki przy zespołach folwarcznych.

Identyfikacja problemów

- znaczne ubytki zabudowy w obrębie pierwotnych założeń przestrzennych
- dekompozycja i degradacja zespołów rezydencjalno-parkowych
- dekompozycja i wyburzenie w obrębie zespołów folwarcznych
- tradycyjna zabudowa mieszkalna zatracą swoje oryginalne cechy poprzez remonty
- większość cmentarzy poewangelickich jest zaniedbanych, ze zniszczonymi lub usuniętymi nagrobkami, oraz ubytkami w drzewostanie (...)

„Plany odnowy miejscowości”

Rozwój i odnowa obszarów wiejskich to jedno z najważniejszych wyzwań jakie stoją przed Polską. Zasadniczym celem jest wzmocnienie działań służących niwelowaniu istniejących dysproporcji w poziomie rozwoju obszarów wiejskich w stosunku do terenów zurbanizowanych.

Plany rozwoju poszczególnych miejscowości są częścią składniową prowadzonych przez jednostki samorządów terytorialnych działań zmierzających do poprawy sytuacji gminy oraz sprzyjających długofalowemu rozwojowi gospodarczemu kraju, jego spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z innymi krajami Unii Europejskiej.

Koncepcja rozwoju i odnowy wsi zakłada podejmowanie na tych terenach zróżnicowanej działalności gospodarczej oraz kształtowanie jej w sposób zapewniający zachowanie walorów środowiskowych i kulturowych, poprawę warunków życia poprzez rozwój infrastruktury oraz zapewnienie mieszkańcom i przedsiębiorcą dostępu do usług, a także rozwój funkcji kulturowych i społecznych.

Uchwała Nr XXI/148/2009 Rady Gminy Nowogródek Pomorski z dnia 12 lutego 2009 roku zatwierdziła „**Plan Odnowy Miejscowości Kinice**”, który zawiera następujące zadania inwestycyjne:

- „Odnowa miejscowości Kinice poprzez remont OSP, wydzielenie pomieszczeń dla świetlicy wiejskiej wraz z budową boiska sportowego”;
- „Budowa ścieżki pieszo-rowerowej przez Kinice do plaży oraz oznakowanie trasy rowerowej w Kinicach”.

„Wieloletni Program Inwestycyjny Gminy Nowogródek Pomorski
na lata 2009-2011”

Rada Gminy Nowogródek Pomorski Uchwałą Nr XXII/155/09 z dnia 11 marca 2009 roku przyjęła plan zadań inwestycyjnych, które mają być zrealizowane w ciągu najbliższych trzech lat.

Żadne z tych zadań nie dotyczy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Celem „*Gminnego Programu*” nie jest powtarzanie znanych i dostępnych informacji na temat historii zachowanych obiektów zabytkowych. Zadaniem niniejszego opracowania nie jest też dokonywanie nowych ustaleń naukowych, analiz historycznych, porównawczych czy polemika z dotychczasowymi pracami. Z tych powodów charakterystyka zasobu zabytków nastawiona jest w głównej mierze na wskazanie tych obiektów i zabytkowych zespołów, które w znaczącym stopniu decydują o wizerunku gminy Nowogródek Pomorski.

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Na niżu środkowo europejskim ślady pierwszych obozowisk ludzkich datuje się na dwieście pięćdziesiąt tysięcy lat p. n. e. Na Pomorzu – z powodu późnego wycofania się lądolodu – ich wiek nie przekracza dziesięciu tysięcy lat p. n. e. (końcówka epoki kamienia). Około osiem tysięcy lat p. n. e. klimat ocieplił się, co spowodowało rozwój osadnictwa. Na terenie dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski najwcześniejsze jego ślady pochodzą z młodszej epoki kamienia. Ówczesni mieszkańcy zajmowali się polowaniem, rybołówstwem, uprawą roli, hodowlą zwierząt. W ewidencji stanowisk archeologicznych znajduje się dziewiętnaście obiektów pochodzących z tej epoki, są to osady i ślady osadnicze.

Podczas badań archeologicznych prowadzonych w 1969 roku znaleziono naczynia kultury łużyckiej (około tysiąc dwieście lat p. n. e.). Plemiona łużyckie zajmowały się uprawą roli i hodowlą zwierząt. Większość przedmiotów codziennego użytku wytwarzano samodzielnie (naczynia ceramiczne, narzędzia i ozdoby brązowe, potem żelazne). W sumie kultura łużycka na Pomorzu zapewniła ludności wzrost dobrobytu, szczególnie czytelny począwszy od epoki żelaza.

Kolejne ślady archeologiczne pochodzą z okresu oddziaływań celtyckich (okres lateński) oraz z epoki wpływów rzymskich (przełom starej i nowej ery). Kwitnące państwo rzymskie i jego kultura – głównie materialna – ogarnęła zasięgiem wpływów najdalsze zakątki Europy. Powszechnie importowano z Rzymu ozdoby, drogie przedmioty zbytku (np. zastawy do wina), a w obiegu były rzymskie monety.

Zabytki związane z powstawaniem stabilnego osadnictwa i struktur terytorialnych wiążą się z plemionami słowiańskimi, zwanymi przez historyków Pomorzanami, którzy zajmowali od VII wieku n. e. tereny na północ od rzeki Warty i Noteci, pomiędzy dolnym odcinkiem Odry i dolnym biegiem Wisły. Stabilizacja granic i struktury władzy utrzymywała się do początków XI wieku, a jej świadectwem są zachowane relikty osad, grodzisk i cmentarzysk.

Od VII do X wieku dzisiejszy obszar gminy Nowogródek Pomorski wchodził w skład terytorium plemiennego Pырyччан. Około 960 roku całe Pomorze weszło w skład państwa Polan, następnie w skład księstwa zachodniopomorskiego, a na początku XIII wieku – Wielkopolski. W 1232 roku zakon templariuszy otrzymał rozległe tereny nad dolną Myślą z ośrodkiem w Chwarszczanach. Istnieje hipoteza, że w Nowogrodku Pomorskim templariusze zbudowali zamek, który nazwali „nowym” w celu przeciwstawienia go staremu

polskiemu grodowi. Dowodem na to mają być niemieckie nazwy niewielkich wzniesień. W południowo-wschodniej części wsi znajduje się pagórek, który na przedwojennych niemieckich mapach nosi nazwę „Burgwall” (grodzisko). Sąsiaduje z nim wzgórze zwane „Klosterberg” (Góra Klasztorna). Fragmenty ceramiki – znalezione w trakcie badań archeologicznych – wskazują, że miejsca te były zasiedlone w okresie od X do XV wieku. W wyniku zawarcia układu pokojowego w 1261 roku zakon templariuszy przekazał powyższe tereny Brandenburgii.

W 1271 roku polski książę Bolesław Pobożny zbrojnie najechał na nowe tereny brandenburskie. Spalono wtedy Myślibórz i być może także Nowogródek.

W 1298 roku margrabia Albrecht II nadał zakonowi dominikanów rozległe dobra z wioskami Golin, Trzcinna, Ławy, Staw, Myśliborzyce. Natomiast w 1300 roku ten sam margrabia przekazał na rzecz zakonu cystersów z Kołbacza znaczne terytorium w dorzeczu Kłodawki, które objęło m. in. jeziora Karskie Wielkie i Karskie Małe oraz wieś Karsko. W tym okresie zostały ufundowane kościoły w Karsku i Nowogrodku.

Na szlaku handlowym łączącym Gorzów ze Szczecinem założono miasto, które nigdy nie wykształciło się w pełni. Świadczy o tym do dziś zachowany układ przestrzenny Nowogrodka powstały z trzech ulic, z których dwie okrężne tworzyły wydłużony prostokąt. Margrabia Ludwik Rzymianin w dokumencie z 6 marca 1352 roku nakazał aby podróżujący szlakiem północ-południe obowiązkowo odwiedzali Myślibórz. Natomiast Nowogródek znalazł się na uboczu, co negatywnie wpłynęło na jego rozwój.

W latach 1402-1454 obszar dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski znajdował się w posiadaniu zakonu krzyżackiego.

Po powrocie do Marchii Brandenburskiej, pod rządami margrabiego Jana z Kostrzyna, wprowadzono protestantyzm i przejęto dobra kościelne. Założono domenę państwową, której urząd ustanowiono w Karsku, a z inicjatywy margrabiego zbudowano zamek. W 1591 roku odbył się tutaj zjazd książąt i hrabiów wszystkich niemieckich księstw. W 1624 roku na miejscu siedziby Jana Kostrzyńskiego zbudowano obronny dwór.

W latach 1618-1648 w wyniku wojny trzydziestoletniej zniszczono wsie Karsko, Trzcinna i Nowogródek. Kolejne wojny: polsko-szwedzka, północna (1701-1721) i siedmioletnia (1756-1763) także rozegrały się na tych terenach.

W drugiej połowie XVIII wieku powstał folwark w Kinicach. Od 1764 roku rozpoczęto oddzielać grunty chłopskie od folwarcznych oraz dokonano uwłaszczenia chłopów w dobrach państwowych. Okres wielkiej koniunktury rolnej i napływ siły roboczej sprzyjał rozkwitowi gospodarki folwarcznej, w pierwszej połowie XIX wieku powstały folwarki w Golinie i Sumiaku (obecnie Nowogródek Pomorski).

W 1837 roku powołano powiat myśliborski. W 1912 roku przeprowadzono linię kolejową łączącą Myślibórz z Gorzowem, wtedy powstały zabudowania stacyjne w Świątkach. Na początku XX wieku rozpoczął się proces przechodzenia części ziem z rąk wielkich właścicieli ziemskich do indywidualnych chłopów, co było związane z tzw. kolonizacją wewnętrzną inspirowaną przez państwo pruskie.

W okresie II wojny światowej w Golinie funkcjonował obóz jeniecki, w sąsiedztwie którego założono cmentarz.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy gminy Nowogródek Pomorski składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie kształtujące świadomość oraz tożsamość regionalną mieszkańców.

Dla rozwoju gminy Nowogródek Pomorski przełomowym stał się rok 1945. Destrukcji uległy wówczas zarówno zabytki architektury, jak również zabytki ruchome, m. in. wyposażenia kościołów. Przerwana została ciągłość kulturowa miejscowości, która funkcjonowała tutaj od średniowiecza. Mimo zniszczeń wojennych i powojennych działały przetrwały murowane budynki mieszkalne o walorach zabytkowych, wzniesione w różnych stylach architektonicznych funkcjonujących w ciągu całego XIX i na początku XX wieku. Liczna zabudowa ryglowa i drewniana – znana z przekazów ikonograficznych – uległa zniszczeniu. Istniejąca na terenie gminy historyczna zabudowa w dużej mierze znajduje się w złym stanie technicznym.

Najistotniejszy jest stosunek obecnych mieszkańców tych terenów do zastanych śladów niemieckiej kultury. Tragiczne doświadczenia minionych pokoleń wyniesione z obu dwudziestowiecznych wojen światowych łagodzi wpływ czasu oraz optymistyczna idea wspólnoty europejskiej. Profesor Jan Józef Lipski napisał: „ *Gdy przejmują się zabytki kultury – można mówić tylko o depozycie. To co należy do kultury jakiegoś narodu, pozostaje na zawsze jej dorobkiem i chlubą. Depozytariusz zaś bierze na siebie zarazem obowiązki. Po tym, czy je wypełnia, ocenia się jego kulturę; rozliczać go z tego ma prawo Europa, gdyż i to co stworzyli Niemcy, i to, co stworzyli Polacy – należy do wspólnej kultury europejskiej*”.

Krajobraz kulturowy gminy Nowogródek Pomorski stanowią obszary i obiekty o szczególnym znaczeniu:

a) teren średniowiecznego miasta o zachowanym układzie urbanistycznym

W wyniku uwarunkowań historycznych miejscowość Nowogródek Pomorski nigdy w pełni nie wykształciła się w miasto i nie posiadała murów obronnych. Ponadto nigdy też Nowogródek nie otrzymał przywileju miejskiego.

Natomiast obecna wieś charakteryzuje się cennym średniowiecznym układem urbanistycznym z czytelną siatką ulic, śródmiejskim placem pełniącym przypuszczalnie pierwotnie funkcję rynku.

b) tereny historycznie ukształtowanych układów ruralistycznych, w tym o metryce średniowiecznej

We wczesnym średniowieczu osadnictwo na tych terenach znacznie wzrosło, a istniejąca do dzisiaj sieć osadnicza wykształciła się w ciągu XIII i XIV wieku. Potwierdzają to nie tylko skąpe źródła archiwalne, ale także słowiański źródłosłów nazw oraz czytelne układy przestrzenne. Mimo późniejszych przekształceń nadal czytelny pozostał średniowieczny układ przestrzenny wsi Giżyn, Karsko, Świątki, Trzcinna.

Niektóre z wsi zostały przekształcone w okresie tworzenia się gospodarki folwarcznej lub w wyniku procesów historycznych, takich jak długotrwałe wojny (np. Kinice) lub w związku z lokacją nowych zespołów rezydencjalno-parkowo-folwarcznych (np. Sumiak, Świątki). Pozostałe wsie i osady zostały założone w

XIX wieku jako kolonie i przysiółki (np. Rataje, Sołacz, Somin, Smolary) przy dużych miejscowościach.

Mimo współczesnych remontów i modernizacji układ przestrzenny zagród zachował się. Zazwyczaj składają się one z kilku oddzielnych budynków odpowiednio rozmieszczonych na działce siedliskowej: dom, budynek inwentarski (np. stajnia, chlew, obora) i stodoła. Często w partii poddasza budynku inwentarskiego magazynowano paszę. Ponadto zagrody posiadały także budynki gospodarcze (np. wozownia, szopa na drewno, spichlerz). Z zabudową sąsiadowały ogrody i sady.

c) architektura sakralna

Kościoły były i są dominantami w zabudowie miast i wsi. Najstarsze obiekty mają metrykę trzynastowieczną (Karsko, Nowogródek Pomorski).

Kamienno-ceglane i ceglane budowle sakralne o cechach neogotyckich w Giżynie (nieużytkowana) i Trzcinniej powstały pod koniec XIX wieku.

Ciekawostkami architektonicznymi są:

- dziewiętnastowieczna kaplica w zespole szkolnym w Kinicach (obecnie kościół filialny);
- secesyjna szkoła z kaplicą w Sumiaku (nieużytkowana);
- modernistyczny kościół w Giżynie (od chwili budowy w 1936 roku należy do parafii rzymsko-katolickiej).

Istotnymi elementami krajobrazu kulturowego są również kaplice cmentarne:

- kaplica mauzoleum rodu von Borcke na nieczynnym cmentarzu w Giżynie;
- użytkowane kaplice cmentarne w Kinicach i Nowogrodku Pomorskim.

d) architektura świecka

Zabytkowe obiekty mieszkalne i gospodarcze w Nowogrodku Pomorskim oraz na obszarach wiejskich są w złym stanie. Przez wiele lat nie prowadzono systematycznych remontów i brakowało funduszy na dostosowanie budynków do współczesnych standardów.

Wśród zabudowy wiejskiej na wyróżnienie zasługują takie obiekty jak: szkoły i plebanie, sale wiejskie – świetlice, remizy strażackie, zespoły budynków stacji kolejowej.

Istniejąca świecka zabudowa – ceglana i ryglowa – w całości pochodzi z XIX i XX wieku (najczęściej czwarta ćwierć XIX wieku i pierwsza ćwierć XX wieku). Domy mieszkalne w większości są obiektami murowanymi, parterowymi (lub z użytkowym poddaszem), z niewyszukanym detalem architektonicznym. Interesujące przykłady łączenia funkcji mieszkalnej z gospodarczą w jednym budynku, lokowanego głównie szczytem do drogi, znajdują się w Giżynie. Relikty tradycyjnego budownictwa ryglowego zachowały się w formie szczątkowej w Karsku, Kinicach, Nowogrodku Pomorskim, Rokitnie, Trzcinniej.

Zabudowa świecka w okresie po 1945 roku została mocno przekształcona. Niekorzystne zmiany dokonały się przede wszystkim w związku z rozbiórką zniszczonych budynków oraz wprowadzeniu w ich miejsce nowej zabudowy, nie liczącej się z lokalną tradycją, architekturą i historycznymi uwarunkowaniami, niedostosowane do otoczenia wielkością rzutu (nie nawiązującego do pierwotnego układu i szerokości działki siedliskowej), wielkością kubatury, formą dachów. Stąd też obecna zabudowa jest bardzo zróżnicowana pod względem architektonicznym: obok budynków zabytkowych prezentujących różny stopień zachowania substancji zabytkowej zlokalizowane

są budynki współczesne, dysharmonizujące z historycznie ukształtowanym wnętrzem urbanistycznym.

e) założenia dworsko-parkowo-folwarczne

Na terenie gminy Nowogródek Pomorski znajduje się kilka założeń dworsko-parkowo-folwarcznych, które powstały w okresie nowożytnym, a rozbudowane zostały w drugiej połowie XIX wieku. Najciekawszy – o bogatej historii – zespół w Karsku znajduje się w rękach prywatnych i z powodu braku należytej opieki niszczeje. W Świątkach z pałacu ocalał niewielki fragment, a większość budynków gospodarczych jest w stanie ruiny lub utraciły walory zabytkowe. Pierwotny układ folwarku został zatarty w wyniku rozparcelowania go na wiele prywatnych działek. W Giżynie nie zachował się pałac, budynki folwarczne zostały zdewaloryzowane, a park znajduje się w rękach prywatnych i jest niedostępny. W Kinicach i Trzcinniej w formie szczątkowej zachowały się założenia folwarczne i parki. W Golinie z dawnego zespołu zachował się park i bezstylowy dwór, a budynki gospodarcze w wyniku modernizacji utraciły walory zabytkowe. Bardzo interesujące założenie dworsko-parkowo-folwarczne w Nowogrodku Pomorskim (dawny Folwark Sumiak) – z uwagi na częściowy brak użytkownika i postępującą dewastację – traci swoje walory zabytkowe. Poza stajnię (z częścią mieszkalną), reszta budynków gospodarczych – mimo użytkowania – niszczeje.

Zdecydowana większość istniejących jeszcze dworów pochodzi z XIX wieku, ale nie wszystkie zostały zbudowane od podstaw.

f) zabytki techniki

Zabytki techniki i przemysłu posiadają walory zabytkowe a jednocześnie są nadal użytkowane. Świadectwa rozwoju myśli technicznej są związane przede wszystkim z rozwojem przemysłu w XIX wieku. Równie istotna dla rozwoju ekonomicznego tych terenów była działalność obiektów produkcyjnych w folwarkach i samodzielnych obiektów przemysłowych:

- zespół młyński wraz z kolonią mieszkalną w Giżynie, wzniesiony został na przełomie XIX i XX wieku na terenie dawnej fabryki pieców (lub kafli piecowych);
- gorzelnia w Karsku;
- zespół mleczarni w Karsku, który utracił walory zabytkowe;
- wiatrak holenderski w Nowogrodku Pomorskim – jedyny tego typu obiekt zachowany na terenie gminy
- kuźnie w Giżynie, Karsku, Nowogrodku Pomorskim, Trzcinniej.

Z drugą połową XIX wieku i początkiem XX wieku wiąże się przede wszystkim rozbudowa infrastruktury transportowo-komunikacyjnej. Przez zachodni skraj dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski w 1912 roku poprowadzono linię kolejową łączącą Gorzów Wlkp. z Myśliborzem, przy której powstał zespół stacji w Świątkach (murowana stacja, nakryta dachem czterospadowym, magazyn w konstrukcji ryglowej, szalet murowano-ryglowy).

g) cmentarze i parki

Pierwotnie cmentarze usytuowane były na działce kościelnej, dopiero pod koniec XVIII wieku ze względów sanitarnych zaczęto zakładać nekropolie poza terenami zabudowanymi. Tutejsze cmentarze poewangelickie powstały w ciągu XIX i na początku XX wieku. W okresie po II wojnie światowej zostały zniszczone, część z nich nadal jest użytkowana jako cmentarze komunalne: Giżyn, Karsko, Kinice, Nowogródek Pomorski. Większość z nich jednak jest nieczynna, splądrowana i zaniedbana, z nielicznymi fragmentami nagrobków. W

większości wymagają pilnych prac porządkowych i pielęgnacyjnych. W krajobrazie wsi pełnią rolę zieleni wysokiej.

Na omawianym obszarze najlepszą opieką otoczony jest nieczynny cmentarz poewangelicki w Parzeńsku.

Ogrody i parki to specyficzny rodzaj zabytków, zbudowany z roślin, przez co podlegający prawom natury w większym stopniu niż inne zabytki. Najciekawszymi przykładami sztuki ogrodowej są parki w Giżynie, Karsku i Nowogrodku Pomorskim (Folwark Sumiak).

h) układy drożne, z zachowaną historyczną geometrią, często z nawierzchnią brukową i obsadzeniami alejowymi

Istniejący układ drożny liczy sobie kilkaset lat, powstawał w zależności od rozwijającej się sieci osadniczej. Najciekawszymi zachowanymi przykładami obsadzeń są aleje drzew liściastych wzdłuż drogi prowadzącej z Trzciny do Karska oraz wzdłuż drogi łączącej Nowogród Pomorski z zespołem stacji kolejowej w Świątkach.

W ostatnim czasie z uwagi na modernizację i poszerzanie dróg publicznych aleje przydrożne są wycinane. W związku z tym konieczne jest podjęcie działań w zakresie rozpoznania i waloryzacji obsadzeń alejowych na terenie gminy, opracowanie dokumentacji i objęcie alei ochroną prawną.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Podstawowym zagrożeniem dla utrzymania wielu wartościowych obiektów zabytkowych jest ich katastrofalny stan techniczny. Zaniedbania są najgroźniejsze dla zabudowy mieszkaniowej i gospodarczej, szczególnie wykonanej w technice ryglowej. Potrzeba nowości i nowoczesności jest podstawowym zagrożeniem dla tradycyjnego krajobrazu oraz utrzymania lokalnego charakteru miejscowej architektury i budownictwa. Źle pojmowana modernizacja prowadzi do likwidacji detalu architektonicznego, wymiany oryginalnej stolarki, wymiany ogrodzenia, wycięciu drzew oraz zabetonowania lub zaasfaltowania bruku. Wiele z zabytkowych obiektów jest niewłaściwie użytkowanych, nadbudowywanych i rozbudowywanych, co powoduje zniekształcanie formy architektonicznej.

Powszechna i trudna do opanowania dewastacja krajobrazu kulturowego dotyczy również niskonakładowych inwestycji, których nieodwracalne skutki wynikają z chęci poprawy warunków zamieszkania. Wiąże się to z powiększaniem otworów okiennych i drzwiowych, wymianą stolarki z naruszeniem zasad kompozycji, ocieplaniem budynków i likwidacją wystroju ceglanego i tynkowego, zagospodarowaniem poddaszy i zakłócaniem geometrii dachów, adaptacjami zabudowy bez opracowań projektowych, montażem anten satelitarnych na fasadach, likwidacją tradycyjnych ogrodzeń i płotów na rzecz betonowych prefabrykatów czy systemowych rozwiązań metalowych oraz likwidacją brukowanych nawierzchni podwórz.

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z definicją zawartą w wzmiankowanej ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – zabytek ruchomy – to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece ustawodawca zaliczył dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne. Zaliczają się do nich również inne obiekty, nie będące w pełni dziełami sztuki. Są nimi przedmioty posiadające wysoką wartość historyczną i naukową, będące świadectwem poziomu kultury materialnej, np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, czy przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami.

Ponadto – oprócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli – także wystrój architektoniczny zaliczany jest do zabytku ruchomego. Należą do niego elementy stałej dekoracji budynków (zewnątrznej i wewnętrznej) oraz obiekty tzw. małej architektury, ale pod warunkiem, że posiadają cechy indywidualnych, niepowtarzalnych wytworów artystycznych. Są to m. in. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny (np. gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych), ale także rzeźby ogrodowe, fontanny, pomniki, kapliczki przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.

Zdecydowana większość zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy Nowogródek Pomorski jest włączona do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Tylko część z nich wpisana jest do rejestru zabytków. Ogółem do rejestru zabytków ruchomych wpisanych jest siedem obiektów.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Podstawą dotychczasowej wiedzy o najdawniejszej przeszłości okolic dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski są źródła archeologiczne, na które natrafiano przypadkowo w trakcie różnego rodzaju prac polowych, leśnych, budowlanych, melioracyjnych czy przy wydobywaniu kruszywa. Pierwsze materialnie udokumentowane ślady pobytu człowieka na tych terenach pochodzą z schyłkowego epoki kamienia.

Osadnictwo na terenie dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski reprezentowane jest przez stanowiska typu: osada, cmentarzysko, punkt lub ślad osadniczy.

Specyfika ochrony zabytków archeologicznych polega między innymi na ograniczeniu zbędnych działań inwestycyjnych na terenach zabytkowych. Zabytki kultury materialnej, jakimi są stanowiska archeologiczne stanowią nieodłączny składnik krajobrazu, dlatego należy dążyć do ich zachowania w środowisku, w którym powstały i spełniały niegdyś określone funkcje.

Środowisko kulturowe obszaru gminy Nowogródek Pomorski w chwili obecnej zawiera około 67 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych od epoki kamienia do średniowiecza.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Utworzenie muzeum z całą pewnością przerasta finansowe i organizacyjne możliwości Gminy Nowogródek Pomorski, jednak dla lokalnej społeczności ważne jest ustanowienie miejsca, w którym pamiątki związane z historią najbliższą mogłyby znaleźć schronienie. Należałoby rozważyć możliwość utworzenia w lokalnych placówkach kulturalno-oświatowych tzw. izby muzealnej, która nie tylko gromadziłaby i eksponowałaby zabytki związane z

Nowogródkiem Pomorskim, ale też realizowałyby rozmaite projekty służące edukacji regionalnej.

Muzeum jest jednym z ważnych elementów systemu ochrony zabytków, nie tylko chroni zabytki, ale pełni też istotną rolę w zakresie badań naukowych, działań popularyzatorskich i edukacyjnych. Muzeum stanowi najważniejszą formę organizacyjną ochrony i opieki nad zabytkami ruchomymi. Gromadzi niezastąpiony zbiór materiału źródłowego do badań naszych dziejów i kultury. Prezentuje nie tylko dzieje, dawną i współczesną kulturę materialną i artystyczną, ale również służy budowaniu lokalnej tożsamości i identyfikacji z regionem.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

W 2003 roku na światowej konwencji UNESCO podjęto próbę zdefiniowania dziedzictwa niematerialnego. Zapisano wówczas, że są to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje:

1. Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu.
2. Spektakle i widowiska.
3. Zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne.
4. Wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki.
5. Umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Z uwagi na przeszłość miasta trudno jest mówić o kultywowaniu tradycji, regionalnego stroju czy obrzędów, bo nasuwa się pytanie: których? Ale zarazem stwarza to niespotykane gdzieindziej możliwości poznawania dziedzictwa niematerialnego wielu kultur. Z uwagi na jego ulotność konieczne jest dokumentowanie w celu zachowania i kultywowania jego elementów, takich jak m. in. pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi (śluby, pogrzeby), tradycje związane ze świętami, potrawy.

Istotne dla tożsamości kulturowej tych terenów, mimo przerwania jej ciągłości w 1945 roku, jest używanie i stosowanie – także w stosunku do nowo powstających zespołów zabudowy – polskich odpowiedników historycznych nazw miejscowych, np. ulic, placów. Wskazane jest inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie promujących lokalną historię i lokalne tradycje. Związane jest to m. in. z upamiętnieniem i utwaleniem w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia, ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem.

Na miejscowy krajobraz kulturowy znaczący wpływ ma religia i przesady mieszkańców. W średniowieczu najważniejsza była lokalizacja kościołów, kaplic i krzyży przydrożnych. Zasięg dźwięku dzwonów kościelnych wyznaczał granice bezpiecznego obszaru. Natomiast kapliczki i krzyże miały bronić ludzi przed wpływem Złego. W czasie Reformacji zniknęły one z krajobrazu, aby pojawić się ponownie wraz z nowymi mieszkańcami po 1945 roku. Obecnie pełnią one już tylko funkcje sakralne i lokowane są przeważnie na terenach przykościelnych.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Scharakteryzowanie zasobu zabytków ma na celu określenie, co – przede wszystkim – należy chronić i czym należy się opiekować, a tym samym ma pomóc we właściwym rozłożeniu najważniejszych akcentów w przedłożonym opracowaniu. Opiece nad zabytkami z terenu gminy Nowogródek Pomorski podlegają:

a) obiekty wpisane do rejestru zabytków

- **zabytki nieruchome – załącznik nr 1**

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi rejestr zabytków wpisanych i wytypowanych do wpisu. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W trybie określonym w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwość wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków nieruchomych wchodzących w skład tych układów lub zespołów. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.

W odniesieniu do tego typu obiektu ochronie podlega jego forma architektoniczna we wszystkich jej elementach, w tym: wysokość, forma dachu, kompozycja elewacji wraz z detalem architektonicznym i stolarką, materiał budowlany. Ochronie podlega również funkcja obiektu, której ewentualna zmiana wymaga zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Warunkami ochrony są:

- trwałe zachowanie formy architektonicznej i substancji budowlanej obiektu wpisanego do rejestru zabytków;
- utrzymanie otoczenia obiektu zabytkowego zgodnie z historycznym zagospodarowaniem, np. cmentarza w otoczeniu kościoła;
- wszelkie zmiany – wewnątrz i na zewnątrz – dotyczące obiektu zabytkowego wymagają zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **zabytki ruchome**

Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz wojewódzka ewidencja zabytków ruchomych jest dostępna do wglądu w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Szczecinie.

Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. W przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru.

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytku wpisanego do muzealnej księgi inwentarzowej lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Najważniejszą formą organizacyjną opieki nad zabytkami ruchomymi stanowi muzeum. Jest to instytucja kultury, która gromadzi, rejestruje, konserwuje i przechowuje oraz udostępnia publiczności w formie wystaw dobra i wytwory kultury w zakresie sztuki, wiedzy i przyrody oraz prowadzi działalność naukową, oświatową i popularyzatorską.

- **zabytki archeologiczne**

Tutejszy obszar został przebadany powierzchniowo w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Wyniki badań są dostępne do wglądu w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Szczecinie.

Program Archeologiczne Zdjęcia Polski (AZP) rozpoczęto realizować w latach 70. XX wieku. Archeolodzy prowadzili na wytyczonych obszarach terenowe badania powierzchniowe. Ich wyniki stanowią podstawową bazę informacji o zasobach archeologicznych Nowogródka Pomorskiego i są punktem wyjścia dla dalszych etapów badań, czyli prac wykopaliskowych.

b) ochrona ustalona w planach zagospodarowania przestrzennego

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy, należy do jej zadań własnych (art. 3 ust. ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. z 2003 Nr 80 poz. 717 z późniejszymi zmianami). Realizacji tego zadania służy „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy*” – podstawowy dokument planistyczny, nie będący jednak przepisem prawa. Zapisy „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy*” stają się prawem lokalnym poprzez ich obligatoryjne uwzględnienie i uszczegółowienie w ustaleniach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sporządza się w celu ustalenia przeznaczenia terenów oraz określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy (art. 14 ust. 1 wyżej cytowanej ustawy). Zachowanie i ochrona ładu przestrzennego oraz zapewnienie zrównoważonego rozwoju stanowi podstawową przesłankę dla ustaleń planu miejscowego. Analiza zasobu dziedzictwa kulturowego i form ochrony, jakim ono podlega dowodzi, że miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stanowią podstawowe narzędzie ochrony krajobrazu i dziedzictwa kulturowego. Od formy i zakresu wytycznych konserwatorskich do planów miejscowych w dużym stopniu zależy ochrona krajobrazu kulturowego kraju.

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego nie zawierają zapisów dotyczących ochrony zabytków, ponieważ dotyczą funkcji letniskowych i rekreacyjnych, ustalając zasady obsługi terenów, w tym komunikacyjnej i infrastruktury technicznej.

Jedynie zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Nowogródek Pomorski w miejscowości Giżyn (Uchwała nr XIV/96/2008 Rady Gminy w Nowogrodku Pomorskim z dnia 25 kwietnia 2008 roku) zawiera szczegółowe zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.

Bardzo istotne z punktu widzenia ochrony dóbr kultury jest opracowanie i uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu

średniowiecznego miasteczka w Nowogrodku Pomorskim oraz dla układów ruralistycznych o metryce średniowiecznej.

c) park kulturowy

Park kulturowy to nowa forma ochrony zabytków, wprowadzona na mocy cytowanej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Park kulturowy powołuje mocą uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, rada gminy (lub rady gmin, jeśli obszar parku znajduje się na terenie kilku gmin). Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Do chwili obecnej na terenie gminy Nowogródek Pomorski nie został utworzony żaden park kulturowy.

d) pomnik historii

Uznanie zabytku za pomnik historii jest szczególną formą nobilitacji. Do tego trudnego niezwykle uprzywilejowania można zgłaszać zabytki nieruchome o znaczeniu ponadregionalnym o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń.

Do chwili obecnej na terenie gminy nie ma obiektu uznanego za pomnik historii.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Według art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Na uwagę konserwatorską zasługują wszystkie obiekty z terenu gminy Nowogródek Pomorski uwzględnione w opracowaniu „Gminna ewidencja zabytków” – **załącznik nr 2**.

Prospekcja terenowa prowadzona wiosną 2009 roku zweryfikowała dotychczasową ewidencję zabytków, ponieważ przeprowadzone w ostatnich latach prace remontowo-modernizacyjne w znaczący sposób pozbawiły wiele obiektów walorów zabytkowych – dotyczy to szczególnie budynków mieszkalnych i gospodarczych.

Gminna ewidencja nie jest dokumentem zamkniętym. Powinna być uzupełniana i weryfikowana. Jej zmiany nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami. Ponadto winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m. in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (np. zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, likwidacja detalu architektonicznego, otynkowanie ceglanych elewacji). Uzupełnienia wymagają także zmiany stanu prawnego: wpis do rejestru zabytków czy ustanowienie parku kulturowego.

Należy podkreślić, że te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy gminy Nowogródek Pomorski jest wynikiem procesów z różnych okresów historycznych.

Największą wartość historyczno-kulturową posiadają następujące zespoły i obiekty:

- aleja kasztanowców przy drodze Świątki-Nowogródek Pomorski;
- aleja klonowa przy drodze Trzcinna-Karsko;
- **Giżyn**, układ ruralistyczny (owalnica/ ulicówka), XIII w.;
- jw., zbór protestancki (magazyn), 1890 r.;
- jw., kościół filialny p. w. Podwyższenia Krzyża Świętego, 1936 r.;
- jw., park podpałacowy, XVIII w.;
- jw., nieczynny cmentarz wraz kaplicą-mauzoleum rodu von Borcke, 1 poł. XIX w.;
- jw., zespół młyna elektrycznego, 4 ćw. XIX w.;
- jw., kolonia mieszkalna z lat 1926-1930;
- **Golin**, cmentarz jeńców wojennych, 1939-1945;
- jw., park dworski, ok. 1830-1840;
- **Karlin**, cmentarz poewangelicki, pocz. XX w.;
- **Karsko**, układ ruralistyczny (owalnica), XIII w., 1202-1208;
- jw., kościół filialny p. w. św. Antoniego, XIII w., 2 poł. XIX w.;
- jw., zespół dworsko-parkowo-folwarczny, 1624, 1755, 1860-1939;
- jw., gorzelnia, ul. Ogrodowa nr 2, 1 ćw. XX w.;
- jw., zespół d. nadleśnictwa królewskiego, ul. Mieszka I nr 40-42, 1 ćw. XIX w., 4 ćw. XIX w.;
- jw., budynek mieszkalny, ul. Mieszka I nr 54, poł. XIX w.;
- **Kinice**, kościół filialny p. w. MB Wspomożenie Wiernych, 4 ćw. XIX w.;
- jw., zespół leśniczówki, Kinice nr 8, ok. 1910 r.;
- **Nowogródek Pomorski**, układ urbanistyczno-ruralistyczny, XIII w., 1298 r.;
- jw., kościół parafialny p. w. MB Królowej Polski, 2 poł. XIII w., 1752 r.;
- jw., zespół dworsko-parkowo-folwarczny, tzw. Folwark Sumiak, ul. Barlinecka, 1 poł. XIX w. – 1939 r.;
- jw., budynek mieszkalny, ul. Boczna nr 3, 3 ćw. XIX w.;
- jw., budynek mieszkalny, ul. Boczna nr 6, poł. XIX w.;
- jw., budynek mieszkalny, ul. Boczna nr 9, pocz. XX w.;
- jw., budynek mieszkalno-gospodarczy, ul. Boczna nr 12, 3 ćw. XIX w.;
- jw., budynek mieszkalny i budynek gospodarczy, Kolonia Nowogródek Pomorski nr 6, lata 20-ste XX w.;
- jw., wiatrak wieżowy typu holenderskiego (ruina), poł. XIX w.;
- **Parzeńsko**, cmentarz poewangelicki, 1 poł. XIX w.;
- **Rokitno**, cmentarz poewangelicki, poł. XIX w.;
- jw., budynek mieszkalny, Rokitno nr 17, 1 poł. XIX w., pocz. XX w.;
- **Stawno**, zespół d. leśniczówki, Stawno nr 2, 4 ćw. XIX w.;
- **Sumiak**, szkoła z kaplicą, Sumiak nr 2, ok. 1910 r.;
- jw., pomnik ku czci mieszkańców wsi poległych w pierwszej wojnie światowej, po 1918 r.;
- jw., gospoda, ob. budynek mieszkalny, Sumiak nr 11, 1 ćw. XX w.;

- **Świątki**, układ ruralistyczny (ulicówka z zespołem folwarcznym), poł. XIII w.;
- jw., zespół pałacowo-parkowo-folwarczny, 1 poł. XIX w., 4 ćw. XIX w.;
- jw., stodoła (obora w d. zespole folwarcznym, 1851 r.;
- jw., zespół stacji kolejowej, ok. 1912 r.;
- **Trzcinna**, układ ruralistyczny (owalnica), XIII w., 1298 r.;
- jw., zbór protestancki, ob. kościół parafialny p. w. św. Józefa, 1898 r.;
- jw., szkoła, ob. budynek mieszkalny, Trzcinna nr 84, kon. XIX w.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. Analiza szans i zagrożeń

Mocne strony:

- trwała ochrona wybitnych walorów przyrodniczych i krajobrazowych gminy w otulinie Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego;
- bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe;
- niskie zanieczyszczenie gleb, wody i powietrza;
- brak uciążliwego przemysłu;
- występowanie na terenie gminy Nowogródek Pomorski cennych, unikalnych obiektów historyczno-kulturowych;
- interesujące układy przestrzenno-architektoniczne;
- wolne, atrakcyjne tereny do inwestowania w mieszkalnictwo i bazę turystyczno-noclegową;
- istnienie na terenie gminy placówek oświatowych;
- rosnąca liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- dobra współpraca z sąsiednimi gminami;
- bardzo atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo tereny dla rozwoju turystyki.

Szanse:

- świadomość bogatej historii gminy jako ośrodka o znaczeniu regionalnym;
- uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w dokumentach programowych gminy;
- uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym;
- wykorzystanie walorów przyrodniczych do celów turystycznych i rekreacyjnych;
- zmiana świadomości społecznej w wyniku rozwoju edukacyjnej funkcji środowiska kulturowego;
- budzenie świadomości ekologicznej i kulturowo-historycznej mieszkańców (budowa ścieżek edukacyjnych, powstanie punktu informacji turystycznej, ustawienie tablic informacyjnych przy zabytkach);
- udział funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków;
- finansowanie ze środków gminy prac konserwatorskich;
- możliwości pozyskiwania środków dla regionalnych programów ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej;
- udostępnianie obiektów atrakcyjnych turystycznie.

Słabe strony:

- brak planów zagospodarowania przestrzennego;
- zły i bardzo zły stan techniczny większości obiektów zabytkowych;
- ograniczenia dla inwestowania związane z potrzebą ochrony przyrody i zabytków;
- zakłócenie pierwotnego układu przestrzennego zabudową z okresu komunistycznego;

- degradacja zabytkowych układów osadniczych oraz dawnych zespołów rezydencjonalnych;
- brak archeologicznych i historyczno-architektonicznych programów badawczych;
- brak placówek naukowo-badawczych;
- niewystarczająca informacja turystyczna;
- nierównomierny układ przestrzenny;
- odpływ ludności – szczególnie młodych osób – z uwagi na mało atrakcyjny rynek pracy i braki w ofercie edukacyjno-kulturalnej.

Zagrożenia:

- postępująca degradacja walorów przyrodniczych i kulturowych;
- brak zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w zabytkowych obiektach, przede wszystkim w kościołach;
- brak lokalnego muzeum;
- brak punktu informacji turystycznej oraz dostatecznego oznakowania zabytków;
- niski poziom świadomości społecznej odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy;
- znaczne nakłady na zachowanie zdegradowanej zabytkowej zabudowy;
- spiętrzenie wydatków związane ze złym i bardzo złym stanem obiektów zabytkowych zagrożonych destrukcją;
- utrata wartości przestrzennych i kulturowych zabudowy w przypadku zaniechania działań naprawczych, co spowodowałoby zmniejszenie atrakcyjności turystycznej gminy Nowogródek Pomorski;
- wzrost kosztów renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych;
- konieczność poniesienia dużych nakładów na rewitalizację obiektów zabytkowych;
- niedostatek środków publicznych na prace konserwatorskie;
- brak potencjalnych inwestorów;
- niekontrolowana akcja inwestycyjna: niewłaściwie przeprowadzone pod względem konserwatorskim remonty i modernizacje budynków oraz budowa nowych niezgodnych z lokalną tradycją.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Warunkiem niezbędnym do realizacji celów i zadań zapisanych w „**Gminnym Programie**” jest zespolenie oraz koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego. Można je osiągnąć poprzez:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej w planach rozwoju gminy;
- przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi;
- uwzględnianie – w studiach uwarunkowań i planach zagospodarowania przestrzennego – problematyki form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązywania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnianie – w planach zagospodarowania przestrzennego – ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi, ruralistycznymi i architektonicznymi;
- wykorzystywanie nowej formy prawnej ochrony zabytków jaką stanowi park kulturowy i pomnik historii.

Zmieniająca się rzeczywistość powoduje, że jedną z najistotniejszych staje się kwestia stosunku do historycznego dziedzictwa kultury. Tylko umiejętne i harmonijne jego włączenie w zmiany cywilizacyjne daje gwarancję jego właściwej ochrony. Ochrona oznaczać powinna także mądre i celowe zarządzanie zmieniającym się potencjałem i funkcją – dziedzictwo to zarówno zachowane obiekty zabytkowe, ale także przestrzeń i znaczenie symboliczne dziedzictwa – tak sfera sacrum, jak i produktu rynkowego. W tych realiach niezbędne jest konsekwentne łączenie ekonomii z potrzebą umiejętnego kształtowania świadomości wobec kultury i obiektów. W społecznej świadomości muszą funkcjonować pojęcia takie jak ochrona i opieka nad zabytkami, konserwacja, rewitalizacja, itp. Znacząca poprawa stanu w tej kwestii objąć musi zarówno instrumenty prawne (plany zagospodarowania przestrzennego, wyznaczone obiekty i obszary chronione), jak i działania edukacyjne (programy nauczania i samoświadomość społeczna) oraz planowanie i orientacja marketingowa (informacja turystyczna oraz produkty rynkowe).

Miarą realizacji „**Gminnego Programu**” staną się wskaźniki wzrostu atrakcyjności gminy Nowogródek Pomorski wśród mieszkańców oraz odwiedzających, a także wzrost liczby zrealizowanych projektów promocyjnych i podniesienie aktywności obywatelskiej.

7.1. Cele i priorytety programu opieki nad zabytkami, ich kierunki działań i omówienie zadań

Cel strategiczny I. Ochrona krajobrazu kulturowego gminy Nowogródek Pomorski

Rozwój gospodarczy i aktywizacja gospodarcza w regionie wymagają podejmowania działań oraz procedur umożliwiających umacnianie walorów lokalnego krajobrazu przyrodniczego i kulturowego. Spowoduje to utrzymanie najcenniejszych walorów krajobrazu gminy. Cel ten będzie osiągnięty dzięki racjonalnemu planowaniu ochrony dziedzictwa poprzez wdrożenie działań służących znacznej poprawie jego stanu zachowania. Wysoka jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego winna stanowić przewagę konkurencyjną Nowogródka Pomorskiego powiązaną z całością polityki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego, zwłaszcza w obszarze turystyki i kultury.

Priorytet I.1. Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy – ocena zachowania, badania, weryfikacja, zarządzanie

1.1.1. Badania i studia nad zabytkami gminy Nowogródek Pomorski

- wspieranie badań naukowych nad zabytkami, historią regionu itp.;
- wspieranie badań i opracowań wykonywanych dla potrzeb planowania przestrzennego, programów ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, obszarów planowanych pod inwestycje;
- upowszechnianie wyników badań naukowych w wydawnictwach, na konferencjach, seminariach, przez multimedia itp.

1.1.2. Ewidencja i weryfikacja zabytków gminy Nowogródek Pomorski

- aktualizacja kart ewidencyjnych i adresowych, uzupełnienie ewidencji zabytków, weryfikacja zapisów zawartych w kartach ewidencyjnych i kartotece adresowej;
- wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych (m.in. układów ruralistycznych);
- odpowiednie zapisy dotyczące zasad ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Priorytet I.2. Budowa bazy informacji i zarządzania zabytkami gminy

1.2.1. Budowa bazy informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego w gminie Nowogródek Pomorski

- przeprowadzenie akcji informacyjnej wśród mieszkańców na temat troski o dziedzictwo kulturowe;
- platformę internetową Urzędu Gminy w Nowogródku Pomorskim uczynić gminną bazą wszechstronnej informacji o dziedzictwie kulturowym gminy, aktualizowaną na bieżąco;
- tworzenie i rozwój portali internetowych poszczególnych miejscowości czy sołectw jako bazy informacji o lokalnych zasobach dziedzictwa kulturowego, o stanie jego zachowania, warunkach zagospodarowania obiektów nieużytkowanych, itp.;
- tworzenie systemu monitoringu dla kontroli stanu zachowania, użytkowania i wszelkich prac przy zabytkach, w tym archeologicznych.

1.2.2. Budowa systemu zarządzania i marketingu zabytkami

- stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
- przygotowanie kompleksowej informacji o ofercie kulturowej i turystyczno-kulturowej gminy (np. foldery);
- przygotowanie kompleksowej, łatwo dostępnej informacji o warunkach zagospodarowania nieużytkowanych obiektów zabytkowych i ofertach gospodarczych uwzględniających opiekę nad zabytkami;
- podjęcie akcji promocyjnej dotyczącej obiektów zabytkowych, np. opracowanie *mapy zabytków gminy*, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.

Priorytet 1.3. Budowa tożsamości poprzez ochronę dóbr kultury, edukację regionalną i turystykę

1.3.1. Eksponowanie walorów kulturowych poprzez turystykę, edukację i promocję

- utworzenie muzeum lub zorganizowanie w placówkach kulturalno-oświatowych tzw. „izb muzealnych” („izb pamięci”);
- ochrona zabytków poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych;
- ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy (w tym prac magisterskich i dyplomowych).

1.3.2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

- edukacja regionalna – tworzenie programów nauczania regionalnego i podręczników uwzględniających dziedzictwo kulturowe dla wszystkich poziomów nauczania, wspieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii i dziedzictwa kulturowego;
- organizacja kształcenia nauczycieli i organizatorów życia kulturalnego w zakresie opieki nad zabytkami;
- szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych szczególnie z tradycyjną sztuką budowlaną;
- wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów;
- opracowanie i organizacja tras oraz ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem obiektów i zespołów zabytkowych;
- uaktualnienie istniejących i wykonanie nowych tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych.

Cel strategiczny II. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze

Nowogródek Pomorski jest gminą o ważnych zasobach dziedzictwa o znaczeniu regionalnym. Wieloletnie zaniechania determinują konieczność pilnych działań zmierzających do odnowy i rewaloryzacji najcenniejszych obiektów. Miarą realizacji celu będzie ilość i wartość wykonanych prac remontowo-konserwatorskich. Potrzeba pilnego ratowania zasobów dziedzictwa należy uznać za sprawę priorytetową, ponieważ tradycyjny krajobraz kulturowy,

m. in. pod wpływem przemian gospodarczych, ulega ciągłej degradacji, tracąc swoją ukształtowaną historycznie wyjątkową strukturę. Należy jednak pamiętać, że wszelkie działania przy zabytkach objętych ochroną prawną należy konsultować z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Szczecinie.

Realizacja poniższych projektów jest priorytetowym i dalekosiężnym celem dla władz miasta. W praktyce oznaczać będzie kombinację modernizowania infrastruktury, odnowę obiektów (w tym zabytkowych) i zmiany funkcjonalne, a jednocześnie tworzenie nowych impulsów funkcjonowania tutejszych miejscowości.

Za najważniejsze uznaje się znaczące zwiększenie nakładów finansowych przeznaczanych na prace związane z konserwacją zabytków i rewitalizacją, w tym wydatków budżetowych. Miarami realizacji tego celu będą wskaźniki jakościowe i ilościowe zrealizowanych projektów waloryzujących jakość krajobrazu kulturowego gminy.

Priorytet II.1. Zagospodarowanie zabytków stanowiących własność Gminy Nowogródek Pomorski

II.1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

- prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów);
- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy;
- dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych;
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).

II.1.2. Zagospodarowanie zabytków nieużytkowanych

- upowszechnianie informacji – za pośrednictwem mediów i przez internet – dotyczących niezagospodarowanych pałaców i dworów z wyszczególnieniem palety zachęt – ulg podatkowych, kredytów preferencyjnych pomocy publicznej itp.;
- zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością Gminy) do nowych funkcji;
- stosowanie permanentnych działań dyscyplinujących, przy użyciu wszelkich dopuszczalnych prawem (łącznie z doniesieniem prokuratorskim), wobec osób, które kupiły zabytek w złej wierze i nie wywiązały się z obowiązków właścicieli, powodując zagrożenie dla zabytku;
- rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, a przede wszystkim nieczynnych cmentarzy).

Priorytet II.2. Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazu kulturowego

II.2.1. Rewaloryzacja i rewitalizacja dawnego zespołu urbanistycznego Nowogródka Pomorskiego

- przeprowadzenie rewaloryzacji Placu św. Floriana w Nowogródku Pomorskim;
- ochrona konserwatorska miejscowości o dobrze zachowanym zabytkowym układzie przestrzennym w strefie architektonicznego krajobrazu wewnętrznego przed nowymi, dysharmonizującymi, elementami;
- ochrona konserwatorska założenia urbanistycznego Nowogródka Pomorskiego przed dekompozycją jego panoram i osi widokowych przez niewłaściwie lokalizowane nowe, wielko powierzchniowe inwestycje;
- wszelkie prace ziemne w obszarze miejscowości muszą mieć nadzór archeologiczny.

II.2.2. Ochrona i rewaloryzacja krajobrazu kulturowego wsi

- ochrona konserwatorska dobrze zachowanych w układzie przestrzennym założeń ruralistycznych przez objęcie ich rejestrem zabytków;
- pogłębienie tej ochrony odpowiednimi zapisami w lokalnych planach zagospodarowania przestrzennego;
- prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach i cmentarzach;
- wykonanie ewidencji i waloryzacji alei drogowych oraz objęcie ich ochroną.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zakłada się, że zadania określone w "**Gminnym Programie**" będą realizowane bezpośrednio przez struktury Urzędu Gminy w Nowogrodku Pomorskim oraz pośrednio poprzez oddziaływanie na inne podmioty władające obiektami zabytkowymi (w tym gminne jednostki organizacyjne) w wyniku następujących działań:

- wspólne działanie władz Nowogrodka Pomorskiego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie oraz z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, przedstawicielami Kościołów, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi.
- działania własne władz samorządowych:
  - prawne** – m. in. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, które powinny być objęte ochroną konserwatorską;
  - finansowe** – należyte utrzymywanie, wykonanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty podatkowe dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
  - programowe** – realizacja projektów i programów krajowych, wojewódzkich, regionalnych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
  - inne** – działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.
- działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

W celu realizacji zadań niniejszego „**Gminnego Programu**” konieczne będą ze strony władz i mieszkańców inicjatywy oraz konkretne działania na wielu płaszczyznach aktywności, a przede wszystkim pozyskanie poparcia społecznego dla działań na rzecz środowiska kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

„**Gminny Program**”, po zaopiniowaniu przez Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w Nowogrodku Pomorskim, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Z realizacji zadań „**Gminnego Programu**” co dwa lata Wójt Gminy zobowiązany jest do sporządzenia sprawozdań i przedstawienia ich Radzie. Następnie sprawozdania przekazywane powinny być do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Ich wyniki powinny być wykorzystywane przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców, gdyż zachowane i należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe wyróżnia obszar miasta i przesądza o jego atrakcyjności.

Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały „**Gminny program opieki nad zabytkami**” jest elementem polityki samorządowej. Powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program wykorzystywany może być przez inne jednostki samorządu terytorialnego, środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, a także osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym.

Opracowanie i uchwalenie „**Gminnego Programu**” nie powinno być traktowane jedynie jako realizacja przez Gminę ustawowego zadania. Program służyć ma bowiem rozwojowi Gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych. Inne ważne cele „**Gminnego Programu**” wskazane przez ustawodawcę, jak określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe czy tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, sprawiają, że program ten może pełnić ważną rolę społeczną, a jego konsekwentna realizacja stać się istotnym czynnikiem rozwoju gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji „**Gminnego Programu**” przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, rozwój społeczno-gospodarczy.

Program jest opracowywany na okres czterech lat. Kolejne sporządzane programy opieki winny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

"*Gminny Program*" jest zbiorem celów i zadań dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz samorządowych, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponować może samorząd. W sumie możliwości pozyskiwania środków finansowych na realizację zadań wskazanych do realizacji w „*Gminnym Programie*” są duże, ponieważ obejmują zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła (np. prywatne, rządowe):

- środki własne budżetowe Gminy Nowogródek Pomorski na realizację zadań własnych;
- dotacje podmiotowe dla instytucji, których organizatorem jest samorząd gminy;
- środki znajdujące się w gestii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – **załącznik nr 3**;
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki – **załącznik nr 4**;
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- dochody własne instytucji kultury;
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programów ministerialnych – **załącznik nr 5**;
- zaciągane przez samorząd gminny kredyty bankowe na realizację określonych celów i inwestycji;
- zyski z działalności statutowej i gospodarczej;
- odsetki z kont i rachunków bankowych;
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- składki i zbiórki publiczne;
- środki finansowe osób fizycznych;
- fundusze krajowe i zagraniczne Unii Europejskiej;
- inne środki przewidziane prawem.

Obowiązek dbania o stan zabytków wzmiankowana ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych. Znaczącym wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są także inne źródła dofinansowania, wśród których istotną rolę pełnią środki z budżetu państwa. Są to zarówno środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak i środki Wojewody (będące w dyspozycji Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków). W gestii Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego znajdują się także środki specjalne, pochodzące z dochodów płynących z gier losowych, przeznaczone m. in. na promowanie i wspieranie działań na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa narodowego.

Odnośnie obiektów sakralnych w finansowaniu prac związanych z remontami i pracami konserwatorskimi, oprócz środków własnych parafii i w/w środków budżetu państwa, istnieje dodatkowa możliwość wsparcia przez

Fundusz Kościelny – funkcjonujący w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Jednym z celów Funduszu jest dofinansowywanie remontów i konserwacji zabytkowych obiektów sakralnych, w tym podstawowe prace zabezpieczające obiekt, a w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej. Fundusz natomiast nie finansuje konserwacji ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych.

W przypadku wyjątkowych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania renowacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Ponadto istnieją także możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Jednym z podstawowych działań Rady Gminy w Nowogrodku Pomorskim – w zakresie ochrony zabytków – powinno być coroczne przyznawanie w uchwale budżetowej wysokości środków finansowych przeznaczonych na dotacje celowe dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze gminy – **załącznik nr 6**.

Celem powyższych dotacji ma być wpieranie i uzupełnianie działań właścicieli lub posiadaczy zabytków dla zapewnienia ochrony oraz konserwacji wartościowych elementów substancji zabytkowej. O dotacje może ubiegać się każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Dotacje mogą obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenia w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i detali architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego budynku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe lub przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7 – 15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOGRÓDEK POMORSKI
NA LATA 2009-2013

W corocznie uchwalanych budżetach Gminy Nowogródek Pomorski uwzględniane są wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego – Dział 921, z którego w głównej mierze wydatki idą na świetlice wiejskie (drobne remonty i uzupełnienie wyposażenia), biblioteki oraz imprezy kulturalne.

Zestawienie wydatków z budżetu Gminy na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego

Rok	Średnie roczne wydatki Gminy	Dział 921
2003	5 096 528,00	110 000,00
2004	4 868 520,00	136 000,00
2005	5 203 004,00	146 000,00
2006	7 217 093,64	214 668,95
2007	8 004 166,61	119 294,41
2008	12 777 918,00	1 306 900,00
2009 (plan)	13 635 386,00 (plan)	456 000,00 (plan)

W okresie najbliższych czterech lat obowiązywania „**Gminnego Programu**” należałoby zaplanować zadania inwestycyjne związane z ochroną zabytków i wprowadzić je do Wieloletniego Programu Inwestycyjnego (dotyczy to zabytków będących własnością Gminy).